

## **Geneza și evoluția limbii ebraice** **Genesis and evolution of the Hebrew language**

*Conf. dr. habil. Cătălin Negoită*

*Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați*

**Abstract:** *This work focuses on how Hebrew is the sacred language of the Jewish people, the language of their religion, culture and civilization. We can say that it has been intimately identified with the national and religious experiences of the Jewish people throughout history.*

**Keywords:** *sacred language, religious experiences, Hebrew*

Ebraica este limba sacră a poporului evreu, limba religiei, culturii și civilizației sale. Putem afirma că aceasta s-a identificat intim cu experiențele naționale și religioase ale poporului evreu, de-a lungul istoriei. Evreii nu pot fi disociați de ebraică, așa cum nu pot fi despărțiți de propria lor identitate spirituală, iudaismul. „Povestea limbii ebraice este asemănătoare cu povestea evreilor: origini ascunse, splendoare antică, eclipsa bruscă urmată de secole de dominație străină, stagnare, într-un fel, printr-o capacitate infinită de adaptare și supraviețuire, culminând, în secolul XX, cu paradoxul ruinării și renașterii.”[ Lewis Glinert, 1992, p. 3]

Limba ebraică a jucat un rol deosebit de important, nu numai în cultura și istoria poporului evreu, ci și în dezvoltarea culturii și civilizației creștine, în Orientul Apropiat și în Europa. Pentru evrei, ea este „limba sfântă” („lashon hakodesh”), limba Tanachului și limba literaturii evreiești, care a supraviețuit, miraculos, vreme de 3.000 de ani. Este limbă sfântă pentru că, conform Bibliei, a fost limba primară: „Tot pământul avea o singură limbă și aceleași cuvinte” (*Geneza* 11:1).

Ebraica face parte din cadrul larg al limbilor semitice, alături de alte 70 de limbi și dialecte. Limbile semitice erau vorbite într-un areal extrem de vast, care pornea din nord-estul Mesopotamiei, până în sudul Arabiei, precum și în Siria și Palestina. Deloc surprinzător, limbi și dialecte semitice erau vorbite și în zonele de coastă ale Etiopiei, țară africană conectată la valorile civilizațiilor strălucite ale Antichității. Unele dintre aceste limbi au fost vorbite milenii de-a rândul, însoțind istoria unor popoare, în timp ce altele au fost apanajul unor grupuri mici de persoane, dispărând misterios din istorie și fiind redescoperite doar prin unele materiale epigrafice. Nu în ultimul rând, unele limbi semitice au avut statutul de „lingua franca” (aramaica), fiind înșușite nu numai de către elite și comercianți, ci și de oamenii de rând.

Astăzi, „cercetările făcute de către specialiști asupra morfologiei, sintaxei și vocabularului limbilor semitice conduc la clasificarea acestora în trei mari grupe:

limbile semitice de nord-est, dintre care cele mai cunoscute sunt akkadiana și eblaita;

limbile semitice de nord-vest, cele mai importante fiind aramaica și canaanita;

limbile semitice de sud-vest, dintre care amintim araba și etiopiana”[Maria Radosav, 1998, p. 3.]

Dintre toate aceste grupuri de limbi, care existau în mileniul al IV-lea î.Hr., ne vom îndrepta atenția către canaanită. De fapt, către grupul limbilor canaanite, care se vorbea pe un spațiu relativ larg, la sfârșitul mileniului al II-lea î.Hr. Din această familie face parte, alături de feniciană și ugaritică, limba ebraică, una dintre extrem de puținele limbi vorbite, fără întrerupere, până în zilele noastre. De precizat faptul că, în comparație cu vechimea ebraice sau a akkadienei, limbile semitice de sud-vest, araba și etiopiana, apar mult mai târziu, în secolul al VIII-lea î.Hr.

Limba ebraică s-a născut în Canaan, pe un teritoriu delimitat de râul Iordan și Marea Mediterană, în cea de-a doua jumătate a mileniului al II-lea î.Hr. Primele relatări despre această limbă le găsim în *Cartea lui Isaia* 19:18: „În vremea aceea vor fi cinci cetăți în țara Egiptului care vor vorbi limba Canaanului și vor jura pe domnul oștirilor”.

Dar, dacă în relatarea de mai sus, explicația este vagă, referindu-se mai degrabă la regiunea Canaanului, în *Regi* găsim formula „yehudit”, ceea ce înseamnă „limba iudaică”: „Eliachim, fiul lui Hilchia, Shebna și Ioah, au zis lui Rabshake: Vorbește robilor tăi în limba aramaică, fiindcă o înțelegem, nu ne vorbi în limba iudaică, în auzul poporului de pe zid” (2 *Regi* 18:26). Alte referiri la limba pe care o vorbeau evreii întâlnim și în 2 *Regi* 18:28 și *Isaia* 36:11.

În perioada elenistică, istoricul Flavius Josephus vorbește despre ebraică, numind-o „Hebraios” sau „Hebraisti”, iar în perioada romană, ea este cunoscută sub numele „Yivrit” sau limba ebraică (ha-lashon shel ha-yivriim), cu referire la descendenții din Abraham. Este, de fapt, cel mai vechi nume colectiv aplicat evreilor.[ Maria Radosav, 1998, p. 5.]

Limbile semitice, în ansamblul lor, au fost influențate de multilingvismul Orientului Mijlociu, în care existau popoare ce vorbeau idiomuri deloc înrudite. Nici limba ebraică nu a făcut excepție de la regulă. De fapt, parcursul sinuos al istoriei poporului evreu, cu multiple deplasări de populație, cu stăpâniri ce aveau medii culturale și lingvistice străine spiritului iudeu, și-a pus amprenta asupra dezvoltării și evoluției limbii ebraice. Trebuie, însă, menționat faptul că aceste influențe s-au manifestat mai degrabă, asupra vocabularului. În mod absolut spectaculos, „influențele altor medii culturale asupra morfologiei, foneticii și sintaxei au fost minore”[ N. Nitzulescu, București, 1877, p. 7.]

În dezvoltarea sa, limba ebraică a parcurs patru etape, fiecare dintre acestea având caracteristici proprii, în funcție de particularitățile istorice, culturale și sociale: a. ebraica biblică; b. ebraica rabinică; c. ebraica medievală; d. ebraica modernă. În *Encyclopaedia Judaica* etapele sunt precizate astfel: „perioada pre-biblică, perioada biblică, Manuscrisele de la Marea Moartă, perioada Mishnaică, perioada medievală și cea modernă.” [*Encyclopaedia Judaica*, 2007, p. 620.]

Revenind la perioada de început a limbii ebraice, trebuie menționat faptul că cele mai vechi texte în care se face referire la limba vorbită în Canaan provin din corespondența guvernatorului egiptean al acestei regiuni, corespondență datată la sfârșitul mileniului al II-lea î.Hr. Deși textele sunt scrise în akkadiană, sunt redactate în ele și cuvinte în canaanită. Din păcate, acestea sunt, în majoritate, toponime, iar silabarul akkadian nu reproduce exact consoanele ori pronunțiile vocale ale acestor cuvinte proto-semitice. Specialiștii consideră că, adesea, respectivele cuvinte sunt o alterare a celor ebraice, care sunt combinate, frecvent, cu akkadiana.

Unul dintre texte vorbește despre sclavii de origine semitică, fiind amintite 150 de nume. În anul 1903, la Taanach sunt descoperite șase scrisori, în cuneiformele akkadiene, dar „limba folosită e ciudată, astfel încât se presupune că scribii proveneau din Canaan și au folosit un amestec de akkadiană cu canaanită”[ Dumitru Abrudan, Emilian Cornițescu, 1994, p. 13.]

. Și scrisorile de la El-Amarna sunt considerate a fi deosebit de importante pentru a defini natura limbii evreilor pre-biblici.

Am făcut precizarea, la începutul acestui material, că ebraica face parte, alături de feniciană și ugaritică, din grupul limbilor canaanite. Din acest motiv, s-au născut teorii care susțin că ebraica biblică este canaanita, care a fost îmbogățită cu elemente ale limbii vorbite de evrei, înaintea așezării în regiune. Unii cercetători consideră că această limbă a fost vorbită de triburile evreilor, din secolul al XIII-lea î.Hr. până la căderea Ierusalimului, în anul 587 î.Hr.

Această limbă primară capătă noi valențe în timpul domniei regelui Solomon, când se consideră că are loc formarea ebraice literare. Dezvoltarea societății, necesitatea reglementării vieții sociale și religioase a evreilor, permanentele interacțiuni dintre pelerini care vin la Templul din Ierusalim, duc la evoluția limbii. În ebraica literară sunt scrise *Pentateuhul*, *Profeții* și *Psalmii*, aceștia din urmă, într-un stil poetic total diferit de stilul retoric al *Profeților*. Cercetătorii consideră că ebraica biblică avea un vocabular limitat, el exprimând mai ales cuvinte de factură religioasă, din domeniul moralei și cel al emoțiilor.

Perioada babiloniană, cu toate dramele generate de distrugerea Templului și Exil, va influența puternic limba ebraică. Noul spațiu în care trăiesc evreii, alături de alte popoare, își va pune amprenta asupra limbii. Ebraica va fi influențată, în special, de aramaică, „lingua

franca” în Imperiul Babilonian. „Aceste influențe vor fi extrem de vizibile, nu numai în structura morfologică și sintactică, ci și în vocabular ori în cărțile biblice scrise după Exil: *Ecleziaștii, Cronicile, Cântarea cântărilor, Ezra, Nehemia, Dan, Iov, Ester*”[Radosav, *op. cit.*, p. 8.] Interesant este faptul că, în ciuda caracterului multistrat al tradiției lingvistice, *Biblia*, care a fost scrisă în multe sute de ani și în diferite părți ale Palestinei, este deosebit de uniformă, datorită standardizării literare.

Influențele aramaicii se observă și în ebraica biblică vorbită în Ierusalim și întreaga Iudee, în perioada celui de-al Doilea Templu. Este limba fariseilor și a tanaimilor, rabinii care asigură învățământul religios al acelor vremuri. „Pornind la drum ca o limbă colocvială, ea se transformă, după anul 200 î.Hr., într-o limbă literară, în care sunt transpuse primele scrieri rabinice *Mishna, Tosefia* și midrashurile tanaitice.”

Cu trecerea timpului, aramaica se suprapune peste ebraică și o înlocuiește, în conversația zilnică, cea din urmă rămânând a fi o limbă strict literară. În ebraică va fi scrisă *G(h)emara* dar și literatura midrashică și hagadică. Rabinii care vor scrie aceste lucrări, numiți amoraimi, vor folosi în textele lor, pe lângă ebraica biblică, și cuvinte din aramaică. Istoricii și lingviștii consideră că momentul supremației aramaicii, ca limbă de conversație, este revolta lui Bar Kochba (132-135 d.Hr.), după care au loc mari dispersări ale populației evreiești, ordonate de către autoritățile romane. Se consideră că evreii săraci au continuat să trăiască în Iudeea și să folosească, în conversația zilnică, ebraica, în timp ce păturile bogate și relativ educate au fost obligate să plece în Galileea, limba de conversație a acestora fiind aramaica, ebraica fiind folosită ocazional, mai mult în scris. Copiii acestor refugiați au vorbit aramaica, astfel încât ebraica a devenit o limbă aproape uitată. Dincolo, în Iudeea, ebraica este vie, „un exemplu în acest sens dându-l, în secolul al IV-lea, rabinul Jonathan, din Eleutheropolis”[ *Encyclopaedia Judaica*, vol. 8, p. 650]

Vicisitudinile istoriei au afectat limba ebraică. Cuceririle perpetue, noii stăpâni, veniți din puncte cardinale diferite, aparținând unor culturi diferite, trebuiau, în mod firesc, să influențeze limba. Dar plurilingvismul, paradoxal, nu a lovit la temelie ebraice, deși evreii au fost în stăpânirea persanilor, apoi a lui Alexandru cel Mare și a urmașilor săi. Nici măcar elenismul, cu multiplele sale fațete, nu a putut marca, în mod decisiv, limba, una dintre motivații fiind aceea că ebraica se „refugiască”, mai bine spus, își construise un zid impenetrabil, reprezentat de literatura religioasă. Împrumuturile din greacă și latină sunt insesizabile, unii specialiști vorbind, de fapt, despre conexiunile între popoarele indo-europene și cele semitice, care au făcut posibile aceste preluări, în ebraică. Perioada administrației romane este, aparent, un nou examen dificil, pentru limba ebraică, trecut, însă, cu succes.

Dispărută ca limbă de conversație zilnică, rămânând strict limbă literară și religioasă, ebraica începe să fie revitalizată în secolele al VI-lea și al VII-lea, exact în perioada marilor campanii militare arabe. Această perioadă este considerată a fi etapa de început a limbii ebraice medievale. Apar, în această perioadă, poezii liturgice, paytanimii, care introduc neologisme în ebraica biblică. Tot acum debutează perioada masoretică, când se introduc regulile de citire și incantare a textului biblic. Prin urmare, chiar limba religioasă nu rămâne pietrificată, ci evoluează.

În mod firesc, comunitățile evreiești din diaspora încep să vorbească limba țării de adopție, ebraica fiind folosită exclusiv în oficierea serviciului divin. E un lucru obișnuit în epocă, exemple asemănătoare existând și la alte popoare. Cu toate acestea, se constată prezența unor acte comerciale, elaborate în ebraică, semn că limba nu a dispărut complet. De menționat faptul că, în comunitățile evreiești, tatăl era obligat să-și învețe fiul, limba sfântă și să vorbească cu acesta în ebraică.

O adevărată explozie a limbii ebraice literare se constată în secolul al X-lea, în statele italiene, când apar primii piyutimi (poeți liturgici). Poezia religioasă scrisă în ebraica literară apare și în Andalusia, în paralel cu tratate teologice, filosofice și științifice. Este momentul în care se constată că moștenirea lingvistică a ebraicei biblice și rabinice este limitată, deoarece, odată cu dezvoltarea societății, se diversifică și vocabularul, morfologia și sintaxa unei limbi. Ca urmare, multe cuvinte din ebraică își pierd sensul inițial și capătă alte valențe lingvistice, apar noi cuvinte, se modernizează formele gramaticale arhaice. Dar cea mai mare provocare

pentru limba ebraică este reprezentată de modificarea acesteia, datorită influenței limbilor din vecinătate sau din țările în care trăiesc comunități însemnate de evrei. Rând pe rând, araba, latina, germana și limbile neo-romanice își aduc obolul la „împrospătarea” limbii sfinte.

În general, se consideră că ebraica medievală, cu toate încercările de revitalizare a tradiției lingvistice, nu a avut capacitatea de a forma un sistem omogen. În fapt, au existat două viziuni asupra acestui subiect, una dintre acestea venind din zona evreilor aflați sub stăpânirea Islamului, și o a doua, din zona creștină. Evreii Islamului scriau în arabă, atunci când era vorba despre proză, ebraica devenind mult prea rigidă, mai ales în exprimarea stilului științific, însă foloseau ebraica în poezie, considerând că sentimentele trebuie exprimate în propria limbă sacră, diferită de limbajul poetic al Coranului. Promotorul acestei idei a fost Saadia ben Yossef Al Fayumi Gaon, cunoscut ca Rav Saadia Gaon, rabin, filozof, poet liturgic, filolog și traducător.

Evreii din Europa creștină foloseau ca limbă de comunicare zilnică limba țării în care trăiau, abia din secolul al X-lea, respectiv al XIV-lea, apărând idiș și ladino, în timp ce în scrierile literare continuau să folosească ebraica. Se consideră că performanțele textului (calitatea morfologică și sintactică) erau îndoielnice. Alte teorii susțin că limba religioasă nu rămâne pietrificată ci evoluează, datorită necesității abordării de noi teme, generate de schimbările prin care trece societatea. Dar evoluția are limitele ei, generate de criticile acerbe cu privire la schimbarea sensurilor cuvintelor, în poezia religioasă, de pildă. Abraham ibn Ezra, unul dintre cei mai cunoscuți filosofi și teologi evrei ai Evului Media, preciza: „Un bărbat trebuie să folosească un cuvânt în forma în care se găsește” “[*Encyclopaedia Judaica*, vol. 8, p. 652]

Ebraica medievală se răspândește, totuși, în rândul comunităților evreiești, grație eforturilor lui Saadian Gaon, Moses Ibn Ezra, Judah al Harizi etc. Este perioada în care, în ceea ce privește producțiile literare, se formează spații culturale distincte: primul dintre acestea, în Orientul Apropiat (inclusiv Egiptul), al doilea, în Africa de Nord și cel de-al treilea reprezentat de Europa (spațiul Ashkenazi). Epoca ebraicii medievale se încheie cu secolul al XVIII-lea, reprezentat de mișcarea Haskala (Iluminismul evreiesc). De fapt, acest moment reprezintă începutul modernizării societății evreiești, în ansamblul său, în timp ce limba ebraică rămâne, în mare măsură, tributară conservatorismului secolelor trecute.

Trecerea de la medieval la modern, în cazul limbii ebraice, se face lent, vreme de secole. Secolul al XVI-lea este, fără îndoială, unul de referință. În anul 1542, apare primul dicționar idiș-ebraic, editat de poetul, filologul și traducătorul Eliah Levita, intitulat *Shemot devarim* (*Numele lucrurilor*), în timp ce, în 1560, este scrisă prima piesă de teatru evreiască, autor fiind Yehuda Sommo. Două secole mai târziu apar primele periodice în ebraică, la Ferrara, *Bikkurei ketsir Talmud Torah shel kehilah kedoshah Ferrara* (1715), în timp ce cunoscutul filosof și reformator al religiei iudaice, M. Mendelssohn, editează, într-unul dintre statele germane, la 1750, ziarul *Kohelet Musar*. „Urmează *Hame'asset*, publicație editată de „Societatea prietenilor limbii ebraice”, apoi, din 1856, *Hamaggid*” [Maria Radosav, p. 13]

Noile apariții produc o adevărată revoluție, iluminiștii evrei respingând, în corpore, ebraica rabinică, socotită a fi „denaturată și împânzită de aramaisme”. Se remarcă maskilimii, adepții ebraicii pure, biblice, care acuză ebraica rabinică de influențe nu numai aramaice, dar și arabe ori idiș. Purificarea limbii ebraice se face în paralel cu încercarea de adaptare a acesteia la nevoile acelei perioade, fără, însă, a se apela la limbile indo-europene. A fost o întreprindere temerară, soldată cu un eșec, deoarece revitalizarea artificială a ebraicii biblice, după mai mult de un mileniu, nu putea da rezultatele dorite. „Marele merit al lui Mendelssohn este acela de a da tonul în domeniul instruirii comunităților evreiești și promovării culturii universale, în rândul propriilor conaționali. Astfel, sub imboldul enciclopediștilor francezi, Haskala se răspândește în mediile evreiești din întreaga Europă.” [Mendel P. Mendel, 1945, p. 7]

În secolul al XIX-lea, scriitorul evreu de origine lituaniană Avraham Mapu are curajul de a denunța, public, „insuficiența” limbii ebraice biblice față de cerințele moderne și solicită îmbogățirea acesteia cu surse post-biblice. Acest curent prinde consistență, Mendele Mokher Seforim, J.H. Alcalai și Z.M. Pines, scriitori și promotori de seamă ai Haskala, contribuind la restaurarea caracterului colocvial al limbii.

Deși, în Palestina, la mijlocul secolului al XIX-lea, comunitățile Sefaradi și Ashkenazi foloseau ebraica, pentru a se înțelege, limba nu era vorbită pe scară largă. Este meritul lui Eliezer Ben Yehuda, lingvist și publicist evreu, născut în Lituania, de a promova renașterea limbii ebraice. În anul 1881, acesta ajunge la concluzia că o limbă ebraică vie, unică este indispensabilă pentru renașterea propriei națiuni. Sionist convins, Ben Yehuda intra în contradicție cu opiniile altor sioniști, printre care Theodor Herzl. Dacă acesta din urmă este părintele sionismului, Ben Yehuda poate fi numit, pe drept cuvânt, părintele ebraicii moderne. Într-un articol publicat, în anul 1879, într-un ziar de limbă ebraică, *Ha-shahar*, cu titlul *O problemă arzătoare*, Ben Yehuda fixează principiile fundamentale ale sionismului spiritual, ce vizau crearea unui centru spiritual național în Eretz Israel, pentru a se evita asimilarea evreilor din diaspora. Ben Yehuda propunea ca limba ebraică să devină limba națională a tuturor evreilor. Anterior, el începuse o activitate acerbă de revitalizare a limbii ebraice, inclusiv prin includerea unor neologisme, venite pe filieră străină. Ben Yehuda lucrează, de asemenea, la un mare dicționar al limbii ebraice, elaborat după principiile dicționarelor limbilor moderne, în care cuvintele sunt dispuse în ordine alfabetică.

La Ierusalim, Ben Yehuda creează „societăți ce impun folosirea ebraicei în comunicarea cotidiană, ca „Tehyyat Israel” („Reînvierea Israelului”) sau „Safah burah” („Limba clară”)”<sup>1</sup>. Dacă mediile sefaradi au acceptat ideile sale, el s-a lovit de împotrivirea acerbă a ultraortodocșilor ashkenazi, care considerau o blasfemie folosirea limbii sfinte în mediile laice. Cu toate acestea, în anul 1888, la Rishon le-Zion se deschid porțile primei școli în care predarea se făcea exclusiv în ebraică. În 1906 și respectiv, 1908, la Jaffa și Ierusalim se deschid primele licee cu predare în ebraică. Opera revoluționară a lui Ben Yehuda s-a bucurat de succes și datorită faptului că, în Palestina, nu exista o limbă națională, sistemul otoman de organizare a populațiilor (millet) nepermițând acest lucru.

Anul 1904 este unul revoluționar pentru limba ebraică. Este anul în care Ben Yehuda reorganizează „Va’ad ha-Iashon”, o asociație a profesorilor care avea sarcina de a introduce neologismele în limbă, reglementarea normelor ortografice și standardizarea pronunției. Lucrarea de referință a noii limbi ebraice este dicționarul lui Ben Yehuda, publicat la Ierusalim. Din anul 1922, ebraica este recunoscută, oficial, ca una dintre cele trei limbi vorbite ale Palestinei, alături de arabă și engleză. Războiul mondial și Holocaustul au întărit solidaritatea de grup a evreilor, învățarea limbii devenind o obligație patriotică. După război, 80% dintre evrei cunoșteau ebraica.

Limba ebraică devine, din mai 1948, limba oficială a noului stat Israel. În anul 1954, Parlamentul israelian, Knessetul, înființează Academia limbii ebraice, cu rol în reglementarea aspectelor lexicale și gramaticale ale limbii. Trecută, din zona sacralului, în zona laicului, limba ebraică continuă să evolueze, adaptând, neconținut, noi și noi cuvinte, preluate din limbile de circulație internațională, în special, engleza. Încetul cu încetul, engleza a detronat germana, ca limbă vorbită de evrei. Un alt motiv este reprezentat de colaborarea strânsă dintre Israel și Statele Unite ale Americii. În două generații, mii de cuvinte noi sau de sensuri noi ale vechilor cuvinte au îmbogățit limba ebraică. Chiar dacă unii strâmbă din nas la cuvinte non-semitice, acestea pătrund în literatura de specialitate, în ziare și reviste, precum și în limbajul colocvial. „În afara Israelului, cel mai important centru al culturii evreiești este reprezentat de către SUA, unde ebraica e citită, înțeleasă și vorbită de evreii americani.”[William Chomsky, 1964, p. 2.]

## Bibliografie

- Abrudan, Dumitru, Cornițescu, Emilian, *Arheologie biblică*, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994.
- Chomsky, William, *Hebrew the eternal language*, The Jewish Publication Society of America, Philadelphia, 1964.
- Glinert, Lewis, *The Joys of Hebrew*, Oxford University Press, 1992.
- Encyclopaedia Judaica*, volume 8, Keter Publishing House Ltd., USA, 2007.
-

Mendel, P. Mendel, *Istoricul literaturii ebraice moderne*, Biblioteca „Hehalut”, București, 1945.

Nitzulescu, N., *Elemente de gramatica limbii ebraice*, Tipografia Jurnalului „Hajoetz”, București, 1877.

Radosav, Maria, *Gramatica limbii ebraice moderne*, Editura All, București, 1998.